

## Voorwoord 13

### DEEL I INLEIDENDE BESCHOUWINGEN

#### EERSTE AVOND 19

##### *Over het probleem van Hume's herschreven Traktaat*

Waarom negeren veel commentatoren Hume's mededeling dat alleen zijn beide *Enquiries* en niet zijn *Traktaat* door hem geautoriseerde teksten zijn, en waarom concentreren velen zich, ondanks Hume's mededeling, op boek I van het *Traktaat* om een uitleg te geven van zijn filosofie ?

#### TWEEDE AVOND 28

##### *Hume's afscheid van God*

De crisis die Hume beschrijft in zijn brief aan een Londense arts, is geen religieuze crisis, maar meer het product van een verlies aan geloof in een eerder stadium. Hume wil een methode vinden die geen beroep doet op een *causa finalis* en die voorrang geeft aan het gevoel boven het verstand als bron van kennis en de rechtvaardiging van menselijk gedrag. Hij heeft die methode echter niet, en dit verklaart zijn crisis.

#### DERDE AVOND 38

##### *Een kwestie van invloed*

Geen denker heeft Hume zo beslissend beïnvloed dat we kunnen zeggen dat Hume's filosofie is afgeleid van diens denktrant. Hij heeft zich wel laten inspireren door Newtons methode en Malebranche's causaliteitsleer heeft ongetwijfeld invloed op hem gehad. Zijn belangrijkste theoretische vernieuwing is afgeleid van Newtons principe van methodische zuinigheid.

### DEEL II DE STRUCTUUR VAN HET TRAKTAAT

#### VIERDE AVOND 57

##### *De cesuur in het Traktaat*

Het *Traktaat* is in tegenstelling tot de herschreven teksten een product van lange adem. De kennisleer voert via een beschouwing over de passies naar Hume's moraalleer. In de conclusie van boek I neemt Hume abrupt afscheid van de wanhopige twijfel die hem tot op dat moment bevangt. Hij vertrouwt zich nu toe aan de menselijke natuur. De associatieve principes van de dubbele betrekkingen tussen indrukken en denkbeelden en die van sympathie hebben de functie om denkbeelden om te zetten in indrukken. Daarmee krijgt Hume's kennisleer in zijn uitwerking een veel subjectievere inslag en wordt het mogelijk de morele ervaring als een zelfstandig domein van de menselijke geest te beschouwen. De patronen die hij analyseert in boek II, waaronder het beroemde *square* of vierkant der hartstochten stelt hem in boek III in staat om de natuurlijke deugden in het gareel te brengen met de kunstmatige deugden.

#### VIJFDE AVOND 65

##### *Gewoonte, overtuiging en fictie*

Gewoonte, overtuiging en fictie zijn de kernbegrippen van Hume's kennisleer. Het eerste begrip fungeert als de stabilisator van ons kenproces en is een product van causale gewaarwordingen. Het tweede begrip is, hoewel volgens Hume per definitie een gewaarwording van causale verbanden,

een product van onze verbeelding en heeft om die reden een chaotisch, zo niet anarchistisch aspect. Ficties, in tegenstelling tot overtuigingen, zijn het product van onze denkbeelden zonder referentie aan de werkelijkheid. Het onderscheid tussen een overtuiging en fictie kan flinterdun zijn.

### DEEL III HET PROCES VAN HERSCHRIJVING

#### ZESDE AVOND 87

##### *Een kwestie van stijl*

In het proces van herschrijving maakt Hume van een persoonlijk document twee teksten (*An Enquiry Concerning Human Understanding* en *An Enquiry Concerning the Principle of Morals*) die het publiek van de Verlichting kunnen aanspreken. Het meest bijzondere aspect van de herschrijving is dat Hume tijdens de herschrijving uitgroeit tot een groot stilist.

#### ZEVENDE AVOND 93

##### *Het Traktaat en An Enquiry Concerning Human Understanding*

*In An Enquiry Concerning Human Understanding* kiest Hume voor een strategie, waarbij hij rekening houdt met de aspiraties van zijn publiek. Zijn publiek is dat van de Verlichting. Alle technische details van zijn kennisleer verdwijnen naar de achtergrond en de belangrijkste theorie, die van deze strategie het slachtoffer wordt, is de associatieleer. Hij kiest nu heel bewust voor het filosofisch perspectief, dat praktische toepassingen mogelijk maakt en neemt afscheid van de introspectieve benadering van het *Traktaat*.

#### ACHTSTE AVOND 104

##### *An Enquiry Concerning Human Understanding, propaganda voorde Verlichting*

Door een vereenvoudiging van zijn voornaamste stelling, dat de mens toe kan met een op de ervaring gestoelde moraal en door voorbeelden die moeten duidelijk maken dat de mens van goddelijke interventie niets te verwachten heeft, spreekt Hume zijn publiek aan. De algemene lijn van zijn propaganda is dat hij een pleidooi voert voor een inductieve wetenschap, die afgaat op de ervaring en afscheid neemt van metafysische speculaties.

#### NEGENDE AVOND 113

##### *An Enquiry Concerning Human Understanding, de verheerlijking van het gezond verstand*

Omdat de associatieleer tot een minimum wordt teruggebracht, wordt de werking van de verbeelding voor een groot deel weggeschreven. De sterke vorm van scepticisme wordt geretoucheerd tot een milde vorm van twijfel. *An Enquiry Concerning Human Understanding* is een knap, maar tevens een braaf stuk.

#### TIENDE AVOND 131

##### *A Dissertation of the Passions: Hume's knip- en plakwerk*

*A Dissertation* is samengesteld uit stukken tekst van het *Traktaat*, II. In zijn redactie heeft Hume sympathie als sleutelbegrip geëlimineerd. Dit moet een bewust besluit zijn geweest dat Hume mogelijk genomen heeft,

nadat hij *An Enquiry Concerning the Principles of Morals* had geschreven en bleek dat hij zijn moraalleer kon ontvouwen zonder gebruik te maken van het begrip sympathie in de betekenis van empathie. Aan de andere kant blijkt dat Hume zijn associatieleer niet heeft opgegeven. Immers, hij schrijft zijn *Dissertation* om een andere associatietheorie uit de boedel van boek II van het *Traktaat* te redden: zijn theorie van de dubbele betrekkingen van indrukken en denkbeelden.

#### ELFDE AVOND 134

##### *Het Traktaat en An Enquiry Concerning the Principles of Morals vergeleken*

In het *Traktaat* mobiliseren de kunstmatige deugden de natuurlijke deugden voor de publieke zaak. Daardoor kan Hume in *An Enquiry Concerning the Principles of Morals* dit onderscheid laten vallen en begint hij zijn moreel vertoog met de natuurlijke deugd van grootmoedigheid. De vier argumenten, 'Of Benevolence', 'Of Qualities Useful to Ourselves', 'Of Qualities Immediately Agreeable to Ourselves', en 'Of Qualities Immediately Agreeable to Others' komen in het *Traktaat* reeds voor in een ondergeschikte rol. In deze *Enquiry* vormen zij het kernstuk van zijn moraalleer en *utility* wordt het verbindende sleutelbegrip.

#### TWAALFDE AVOND 140

##### *Van kunstmatige naar natuurlijke deugden, een terugkeer tot Hutcheson*

De kerngedachte van Hume in het *Traktaat* is, dat we een sociaal pact op grond van egoïstische motieven met anderen sluiten. Door sympathie leren we de lust- en onlustgevoelens van anderen kennen en deze ervaring stelt ons in staat om een gevoel voor de moraal te ontwikkelen. *Moral Sense* is dus niet, zoals bij Hutcheson, het begin van alle moraal, maar ontwikkelt zich gedurende een beschavingsproces. In *An Enquiry Concerning the Principles of Morals* zijn de passages over de rechtsorde, de deugd der rechtvaardigheid en trouw aan de staat zeer summier. Hume gebruikt deze onderwerpen om aan te geven hoezeer onze gewoontes, manieren en regels alleen zin krijgen binnen staat en samenleving.

#### DETIENDE AVOND 152

##### *An Enquiry Concerning the Principles of Morals, van sympathie naar nut*

De morele ervaring heeft een praktische en een esthetische kant. Het *utile* gaat samen met het *dulce*. Het gaat Hume om een evenwicht tussen deze twee kanten van de morele ervaring. In dit opzicht is hij een typische Verlichtingsfilosoof.

#### VEERTIENDE AVOND 167

##### *Vorm en inhoud, het proces van herschrijving nader bezien*

In hoeverre heeft Hume de inhoud en in hoeverre de vorm veranderd gedurende zijn proces van herschrijven? Het feit dat Hume de vorm zo drastisch veranderd heeft, maakt deze vraag irrelevant, want daardoor is de inhoud een andere geworden.

#### NOOT A

De nieuwe uitgave van  
*A Treatise of Human Nature*

**NOOT B**  
Over Norman Kemp Smith:  
*The Philosophy of David Hume*  
189

Bibliografie **192**

Afkortingen 199

Noten **200**

Register **215**

Over de auteur **224**